

V. Murad balesi nasıl doğdu?

Son dönemde imza attığı birbirinden değerli araştırmalarla Osmanlı hanedanının Batı müziği alanındaki beste çalışmalarını tüm dünyada bilinir kılan müzikolog Dr. Emre Aracı kariyerinde yeni bir sayfa daha açıyor. Osmanlı Padişahı V. Murad'ın trajik yaşamı üzerine kurulu bir bale eseri ortaya çıkaran yazarımızın merakla beklenen eserinin dünya prömiyeri 3 Mayıs'ta Ankara Devlet Operasında yapılıyor. Aşağıdaki satırlarda, bu eserin ortaya çıkış öyküsünü bulacaksınız...

KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

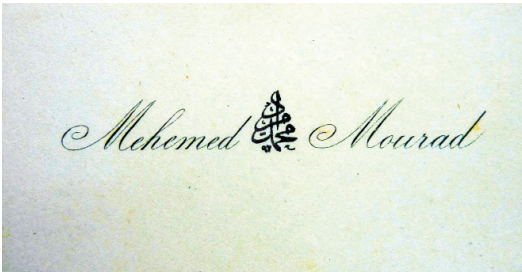

Oxfordshire'daki evinde yatıya kaldığım bir ziyaretin sabahında tam kahvaltıya oturacakken Sultan V. Murad'ın dördüncü kuşak torunu Osman Selaheddin Osmanoğlu bana bir kartvizit uzattı. "Bak" dedi; "büyük dedemin kartviziti bu. Sultan V. Murad'ın kartviziti. Sana ziyarete geldi". Osmanlı'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında geldiği noktada âdet olduğu haliyle, üzerinde Latin alfabesiyle son derece zarif italik bir kaligrafiyle "Me-hemed Mourad" yazan ve ortasında da hat sanatıyla adı bu defa ağaç gibi iç içe geçmiş Arap harfleriyle işlenmiş olan bu iki dilli küçük kart ne kadar da büyük bir tarih ve enerjiyi avcumun içine sığdırıyordu. O an Sultan Murad'ın müziğini ve bestelerini ilk defa Dolmabahçe Sarayı'nın Harem Dairesi'ni tek başıma gezerken bir odada keşfettiğim gün gözümün önüne geldi. Zira Sultan V. Murad'ın soyundan gelen aile fertleriyle beni ilk başta tanıştıran, onun kendi besteleri olmuştu. Sanki küçük fırçalarla boyamaya başladığım bir tablo o sabah seneler sonra gözümün önünde tamamlanmıştı.

1997 ilkbaharında Dolmabahçe Sarayı'nın Harem Dairesi'nde yeni açılan bazı odaları gezerken pek çok konsol piyanoyla karşılaştıktan sonra odaların bir tanesinde bir kasetçalara rastlamıştım. Düğmesine bastığınız zaman size müzikler çalması gereken bu cihaz ne yazık ki o gün çalışmıyordu. Ama bu kayıttaki eserler cihazın yanındaki bir panoda liste halinde yazılıydı ve aralarında V. Murad'ın Batı stilindeki bestelerinin adlarını da okuyarak hayrete düşmüştüm. Sultan Murad, vals, galop ve polkalar mı bestelemişti! İnanamamıştım. Bu araştırmayı gerçekleştirerek enstalasyonu hazırlayan kişinin adını sorduğumda ise bana "Suha Umur Bey" dediler. Hepsi o kadar. Ne bir telefon numarası, ne bir adres. O devir internet de hâlâ pek gelişmemiş. Milyonluk İstanbul'da Suha Umur Bey'i nasıl bulacaktım diye kara kara düşünürken bilinmeyen numaralardan bulduğum bir telefon numarası sayesinde kısa sürede mucizevi bir şekilde kendisine ulaşmayı başarmıştım.

Suha Umur, Sultan V. Murad'ın bestelerini ilk görenler arasındaydı ve beni

*Sultan V. Murad'ın fotoğrafı ve kartviziti
(Osman Selaheddin Osmanoğlu arşivi)

de bu bestelerle tanıştıran ilk kişi oldu. Dahası, inanılmaz bir şekilde kendisi babamın İstanbul'daki Fransız St. Joseph Lisesi'nden sıra arkadaşı çıkmıştı. Sanki kader, ağlarını benim bu eserleri araştırmam için örmüştü. Sultan V. Murad'ın piyanosu 1970'lerde İstanbul Üniversitesi Matematik Enstitüsü'ne satılmış, yanında gelen bir kutu içerisinde de ciltler halinde padişaha ait bu bestelerin el yazması notaları çıkmıştı. Üniversite bu koleksiyonu, tetkik edilmesi için Topkapı Sarayı Müzesi'ne yollamış, o esnada bunların fotokopileri çekilmiş, sonra da notalar İstanbul Üniversitesi'ne geri dönmüştü. Ben de nitekim sonradan üniversitenin Nadir Eserler Kütüphanesi'nde yaptığım araştırmada bu koleksiyonun orijinal bir yazma cildine rastlayacaktım. Suha Bey notalar Topkapı Sarayı'ndayken üzerlerinde yaptığı bütün tespitlerin bulgularını karşılıksız olarak benimle paylaşarak önümde ciddi bir araştırmamanın kapılarını açmakla birlikte bana büyük bir ilham kaynağı oldu. Merhum babamın sıra arkadaşına dolayısıyla çok şey borçlu olduğumu burada bilhassa ifade etmeliyim.

Warner Classics sanatçısı bir padişah

Merhum piyanist Vedat Kosal da o aralar V. Murad'ın bestelerini konserlerinde sık çalardı; sonra bu parçaların piyano kayıtlarını da gerçekleştirdi; ama ne yazık ki karşılıklı yazışmamıza rağmen hiçbir zaman tanışma fırsatımız olmadı. Beni Osman Osmanoglu ile ilk tanıştıran ise annesi Renin Kosal olacaktı. Kenize Mourad ise çalışmalarımı ilk ortaya çıkarttığım sırada savaşın hemen sonrasında Saraybosna'da vermiş olduğum, V. Murad'ın bestelerini de seslendirdiğim özel bir konsere katılarak bizlere moral vermiş ve destek olmuştu. Sultan V. Murad'ın bestekârlığını ve trajik yaşam öyküsünü keşfettiğim o 1997 yılı yabancı bir ziyaretçi grubuna tercüman olarak tesadüfen kaldığım Çırağan Sarayı Oteli'nden, o devre benden Edinburgh Üniversitesi'nde kurmuş olduğum orkestrayla Türk Büyükelçisi Özdem Sanberk'in şehre yapacağı ziyaret vesilesiyle bir konser vermeme isteyen, fahri konsolosumuz Ian Wittet'e bir mektup yazmış ve sanki kalmakta olduğum o sarayın enerjisiyle bu konsere aralarında V. Murad'ın da bulunduğu padişahlarımızın Avrupai stildeki bestelerinin yaylı çalgılar orkestrası için aranjmanlarını hazırlayarak seslendirmek istediğimi ifade etmiştim. Konser 13 Kasım 1997 tarihinde Edinburgh'da gerçekleşti. Sultan V. Murad'ın orkestrasyonlu müziğinin serüven dolu yolculuğu da, bu sene kuruluşunun 20. yılını kutlayan, Edinburgh University String Orchestra'nın idarende vermiş olduğu o tarihi konseriyle dünyaya doğru yavaş yavaş açılmaya başlamış oluyordu. Bu, V. Murad'ı bestekâr olarak Warner Classics sanatçısı yapacak olan, Avrupa saraylarından, kraliçelerin ve devlet başkanlarının huzurlarından geçecek, BBC Radyosu'ndan internete ve Türk Hava Yolları'nın kabin müziğinden, televizyon programlarına kadar Türkiye'nin bilinmeyen müzik tarihçesinden bir kesiti de beraberinde ortaya çıkartacak heyecanlı bir yolculuktu.

Edinburgh'da o ilk konseri verişimizden tam 15 sene sonra ise, içinde bulunduğumuz şu Mayıs ayı Ankara'da V. Murad'ın hayatı, müziği kısmen kendi bestelerinden oluşturulan bir partiyon eşliğinde klasik bir baleye dönüşmüş olarak yeniden hayat buluyor. Ve çok enteresan bir şekilde, kartviziti elime verilen padişahın kendi soyundan gelenlerin yarattığı bazı tesadüfler, bu balenin hem konusuna, hem de hayata geçmesine sebebiyet veriyorlar. Yani V. Murad'ın manevi bir bağla bu eserin doğuşuna vesile olduğunu hissediyorum. 24 Temmuz 2010 tarihinde Ayşe Osmanoglu babası Osman Selaheddin Osmanoglu'nun 70. doğum günü vesilesiyle Bodrum'daki evinde bir davet

* Ankara DOB'un yapımında V. Murad, kızları Fehime, Hadice ve Fatma Sultanlar ile birlikte.

vermiş ve bu davette V. Murad'ın bestelerinin de dâhil olduğu bir program takdim etmişim. O konserde vaktiyle Hadice Sultan'ın babası V. Murad'ın doğum günlerinden biri vesilesiyle besteleyerek kendisine hediye etmiş olduğu bir marş da çalınmış, herkes üzerinde müziğin maziden gelen bu tarihsel ve hassas bağlantısı büyük etki uyandırmıştı.

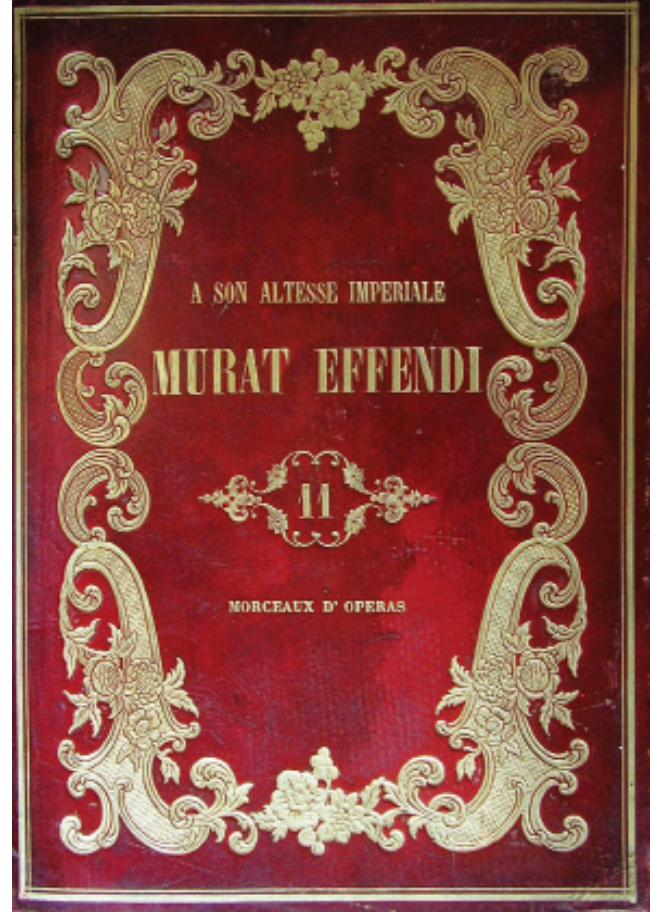
Ertesi günü Bodrum'da tatilini geçirmek için bulunan Ankara Devlet Opera ve Balesi Müdürü Erdoğan Davran ile tesadüfen karşılaşmış ve kendisine bu konserden bahsetmişim. Aramızda ortak bir proje gerçekleştirmek fikri konuşulurken, senelerdir araştırdığım ve koreografiye son derece yatkın olduğuna inandığım, çoğunluğu neşeli dans parçaları olan, V. Murad'ın bestelerinden hazırlanacak bir partiyondan yola çıkarak hayatı üzerine kurgulu bir bale yaratmak isteğimi dile getirdim. Fiziken olmasa da V. Murad balesi hayâlimin derinliklerinde senelerdir yoğrulduktan sonra 24 Temmuz'un enerjisiyle o gün somut bir şekilde doğmuş oldu. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürü Prof. Rengim Gökmen de bize başından beri vermiş olduğu destek ile projenin hızlı bir şekilde yol almasını sağladı.

Sultan Abdülmecid'in en büyük oğlu olarak 21 Eylül 1840'ta doğan Mehmed Murad Efendi, 1876'da V. Murad olarak amcası Sultan Abdülaziz'in yerine tahta çıkartıldığında aniden getirildiği makamını bir türlü benimseyememiş, amcasının esrarengiz bir şekilde birkaç gün sonra iki bileği kesik bir halde ölü olarak bulunmasının ardından ise sinir buhuranları geçirmeye başlamış ve 93 günlük saltanatının ardından "Osmanlı taininin tahtta en kısa süre hüküm sürmüş padişahı" şeklinde tarihe mâl olmak üzere yerine geçirilen II. Abdülhamid'in emriyle 1904'teki vefatına kadar ailesiyle birlikte 28 yıl hapis yaşayacağı Çırağan Sarayı'na kapatılmıştı. V. Murad esasında son derece kültürlü, zarif ve sanatkar ruhlu bir padişahı. Çırağan'daki günlerini de daha çok kitap okuyarak ve piyanosu başında, üzerlerine Fransızca düştüğü kısa notlarla, ailesine ithafen şairince derecede neşeli besteler yaparak geçirdi. Bugün Osman Osmanoglu'nun evinde bulunan Érard yapımı piyanosu, el yazması notaları ve geniş bir nota kütüphanesinden geriye kalan ciltler, V. Murad'ın bu alandaki ilgi ve faaliyetlerini açıkça gözler önüne serer. Zira Mahmud Ragıp Gazimihal **Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri** adlı kitabının 146. sayfasında onun için "Çok iyi piyano çalarmış. Leylâ Hanım, [Leyla Saz (1845-1936)] Murat Efendiyi iyi tanıdığını, piyanodan başka flüt ve alaturka kemençe ile de uğraştığını bana söyledi; son zamanlarda Guatelli'den tekrar dersler almış. Lombardi'den de dersler aldı. Musiki nazariyatına merakı vardı. O vaktin modasında küçük parçalar da besteledi. Çırağanda geçirdiği yıllarda çocuklarının tahsili ile meşgul olmuş, kızlarına piyano öğretmiş" der.

Balede iki Murad karakteri çatışıyor

V. Murad balesinin librettosunu kaleme almaya başladığım andan itibaren eserin konusunu didaktik bir yaşam öyküsü olarak aktarmaktan titizlikle sakınmaya gayret ettim. Klasik bir Tchaikovsky balesinde olduğu gibi hikâyenin bazen gayet sade hatlarla çizilebileceğini, ama bu sadeliğin arkasında iğneyle kuyru kazarcasına bulunmuş ince bazı tarihsel nüanslarla bütünleşecek bir müzik ve koreografinin işitsel ve görsel diliyle beraber aynı titizlikle hazırlanan dekor ve kostüm tasarımlarıyla çok etkileyici tablolar yaratılabileceğini hayâl ettim. Delirdiği ithamıyla saraya hapsedilen, ama geçici bir sinir buhranına düştüğü, yapmış olduğu bestelerden ve ailesinin anılarından aşikâr olan V. Murad'ın Çırağan Sarayı'nın yüksek duvarları arkasındaki trajik hapis hayatını düşünürken esasında kendi ruhları içerisinde aynı yalın esareti yaşayan, dış dünyaya hassas, yaratıcı insanların öz benlikleriyle verdikleri mücadeleyi gözümün önüne getirmeye ve bunun zaman tanımayan evrenselliğine ulaşmaya gayret ettim. V. Murad'ı sinir buhuranlarına sürükleyen bu tezat özellikleri ise balede "hayâli" ve "gerçek" olmak üzere iki Murad karakterinin çatışması şeklinde kurgulayarak anlatmaya çalıştım; ama en sonunda kalbinde gerçek sevgiyi arayan her yaratıcı ruh gibi insanın kendisiyle barışacağı ve er geç açılacak o kapıdan hürriyetine kavuşacağına inanmak istedim.

Baledeki "hayâli ve "gerçek" unsurları birbirine bağlarken belki de yaratıcılığın en sihirli ve besleyici potası olan "rüya" olgu-

* Sultan V. Murad'a şehzadeliğinde hediye edilen Érard yapımı piyano ve şehzadenin kütüphanesinden opera notaları (Osman Selaheddin Osmanoglu arşivi)

V. Murad balesinin librettosunu kaleme almaya başladığım andan itibaren eserin konusunu didaktik bir yaşamöyküsü olarak aktarmaktan titizlikle sakınmaya gayret ettim.

* V. Murad'ın Çırağan Sarayı'na hapsedilmesinden sonra eserleri bestelediğine dair nota kapağına yazdığı açıklama.

sunu, parçaları yerinde tutan kuvvetli bir tutkal gibi kullandım. Fikirlerimi oluştururken “Gölgeler: Rüyalarda” başlıklı makalesinde “Rüyalarım benim kadar aldanmaz. Hatta bazan onlar benim gözlerimi açar. Daha iyi görmek ve hissetmek için bana yardım ederler. Gündüzleri, sebebini kendime izah edemediğim bazı şeylerin sırlarını rüyalarım buldular ve bana öğrettiler” diye yazan Abdülhak Şinasi Hisar'ın aktardığı hisler, bana bu arayışında yol gösterdi. Dolayısıyla baleyi V. Murad'ın gördüğü hayali bir rüya içerisinde, şuurunda canlandığı

geri dönüşlerle anlatan bir hikâyeden yola çıkarak ve 24 Temmuz'daki o doğum günü davetinden de ilham bularak, 21 Eylül 1890'da, onun 50. doğum gününde, bir gün içerisinde geçen olaylardan bir ömre göndermeler yaparak kurguladım. Geçmişle o zamanın günceli yer yer iç içe geçen bir kaleydoskop gibi görünürken, ikinci eşi Reftaridil Kadın Efendi ile olan aşkı, amcası Sultan Abdülaziz'in esrarengiz ölümüyle içine düştüğü ve giderek artan sinir buhranlarını, çaresiz yalnızlığını, ancak sonunda kendi müziğinin getirdiği iç huzuruyla endişelerini yenmiş bir birey olarak özündeki dünyayla barışmasını, Çırağan'ın kilitli kapılarından gerçek hayatında bir daha hiç dışarı çıkamamış olsa da, bir ömrün kısalığına kıyasla, Murad'ın hayatını örnek alarak, sonsuz bir maneviyata açılan o anıtsal kapıdan en nihayetinde bir gün hepimizin çıkıp gideceğini vurgulamaya çalıştım. Aynen Yahya Kemal'in de *Akşam Müsiki* adlı şiirini kapattığı o tüyler ürperten mısralarında anlattığı gibi: “Gözlerden uzaklaşınca dünyâ / Binbir geceden birinde güyâ / Başlar rü'yâ içinde rü'yâ”.

Baleyi son derece orijinal kılan en büyük unsurların başında şüphesiz V. Murad'ın Çırağan Sarayı'ndaki hapis yıllarında kaleme aldığı kendi bestelerinin kısmen partiyonda kullanılıyor olması geliyor. Bir padişahın hayatına göndermeler yapan bir balenin müziğinin, dans türündeki kendi el yazması bestelerinden oluşturulmuş olması, bale tarihimizde bir ilk olup eserin yukarıda altını çizdiğim otantik nüanslarının da en somut niteliğidir. Orijinalleri piyano için yazılmış olan ve benim kısmen derleyerek orkestrasyonunu hazırladığım bu eserler sonradan daha da geniş ve bale koreografisinin gerektirdiği adaptasyonlarla orkestra şefi Bujor Hoinic tarafından tekrar düzenlendi. Balenin özgün partiyonunu hazırlarken V. Murad'ın vals, polka ve galop türü piyano bestelerinden bir seçkinin dışında aynı devir Osmanlı sarayı ile münasebetleri bulunan diğer bazı bestecilerin eserlerini de kullanmayı düşündüm. Sermüezzın Rifat Bey'in V. Murad'ın cülûsu vesilesiyle bestelediği hüznü *Prière*, balenin tabii bir uvertürü haline gelirken, padişahın piyano öğretmeni İtalyan asıllı Callisto Guatelli Paşa'nın öğrencisine ithafen yazdığı *Élegie* de aynı şekilde bu yapıtta kullanılmasının şart olduğunu düşündüğüm orijinal besteler arasında karşıma çıktı. Bartolomeo Pisani'nin Sultan Abdülmecid için yazdığı ve notasını Paris'te bulduğum dokunaklı cenaze marşı ve Charles d'Albert'in İngiliz sosyetesini için Türk temalı dansları ile birlikte Kırım Savaşı başkumandanı Ekselansları Ömer Paşa'nın Hanımı'nın bir marşı da partiyona dâhil oldu.

Ancak balenin müzik dilini organik bir bağ şeklinde birbirine kenetlemek amacıyla kullandığım kilit eser, İstanbul doğumlu Chevalier August d'Adelburg'un Sultan V. Murad'ın babası Sultan Abdülmecid'e ithafen bestelediği ve matbu notasını Viyana'da bastırarak padişaha sunduğu 5 bölümlü *Aux bords du Bosphore* (Boğaziçi Kıyıları'nda) adlı dramatik ve lirik senfoni-fantazisidir. Ateş Orga'nın yapımcılığında dünya prömiyeri kaydını Prag Senfoni Orkestrası ile Rudolfinum'da gerçekleştirdiğim *Aux bords du Bosphore*'un 5 bölümünün de Boğaz kıyısında bir rüyalı yolculuğu anlatıyor olması, balenin düşünsel yapısıyla da bütünleşen önemli bir unsur oluşturdu (*İstanbul'dan Londra'ya*, Kalan Müzik CD 349).

Esrarengiz ölümünden mesul tutulma endişesi üzerine çöken Sultan V. Murad'ın amcası Sultan Abdülaziz de Batı formlarında besteler yapmış, hatta eserleri hükümdarlığı esnasında İtalya'da matbu olarak yayımlanmıştı. Abdülaziz 1867'de Kraliçe Viktorya'nın davetlisi olarak Londra'yı ziyaret ettiği zaman Şehzade Murad Efendi de kendisine eşlik etmiş ve amcasının *La Gondole Barcarolle* adlı bestesini İngiliz bandolarından dinlemişti. O devir bir Osmanlı padişahının böyle bir eser bestelemiş olmasını Avrupa basını hayretle yorumlarken seneler sonra bu repertuar, tarihin tozlu raflarına kalkacaktı. Venedik'te bir gondol gezintisini kapağında betimleyen bu eserin hüznü temaları, ikinci perdenin başında, 1876'da tahttan indirildikten sonra Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı'ndan alınarak saltanat kayığıyla sürgüne götürülüş sahnesini kendi müziği eşliğinde

* Yazarımız, Ankara DOB'un bale kadrosuyla, günler ve geceler süren yoğun bir çalışma döneminin içine girdi.

V. Murad esasında son derece kültürlü, zarif ve sanatkâr ruhlu bir padişah'tı. Çırağan'daki günlerini de daha çok kitap okuyarak ve piyanosu başında, üzerlerine Fransızca düştüğü kısa notlarla, ailesine ithafen şaşırtıcı derecede neşeli besteler yaparak geçirdi.

de balede canlandırmak düşüncesini bende uyandırdı.

Avrupa'da opera izleyen Osmanlı sefirlerinin anılarında, görmüş oldukları tiyatroları romantik bir dille "hayâlhaneler" olarak tanımladıklarını bilirdim. Kendisi opera ve baleyi severek imparatorluğunda kurumsallaştırmaya gayret eden Sultan Abdülmecid'in İstanbul'a hediye ettiği bir mücevher kutusu güzelliğinde, ama ne yazık ki bugün artık yerinde bulunmayan Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu'nu meşhur Fransız gazetesi *L'illustration*'da yayımlanan bir gravürden yola çıkarak, hiç olmazsa böyle bir "hayâlhane", bir gün tekrar canlandırmayı hep hayâl ederdim. Bu arzum V. Murad balesinde "bale içinde bale" olarak kurguladığım ve Savaş Camgöz'ün dekorlarından canlanan sahnenin doğmasına sebebiyet verdi. Şehzade Murad Efendi gerçekten de bu tiyatroya babasıyla birlikte gitmişti. O devir gazetelerinden tarayarak bulduğum bulgulara göre bu sahnede baleler de oynanırdı. Nitekim birinci perdede yer alan "Apollo ve Diana" dansı, 12 Ocak 1859'da tiyatro Sultan Abdülmecid ve maiyetinin huzurunda açıldığı zaman sahnelenen *La Chasse de Diane* adlı baleye gönderme niteliğinde bu balede de kurgulandı.

Çırağan Sarayı'nın temellerinde, saray inşa edilirken mezarları hapis kalan mevlevi dervişlerin kederli öyküsünde hissettiğim V. Murad'ın kaderiyle olan enteresan talih bağları birbirinden bağımsız dönemlerde de olsa beni aynı mekânda ortak bir hikâyede konuyu bütünselleştirmeye ve sufizmin engin maneviyatından insan benliğine çile ve zikirle gelen disiplin ve aydınlanmanın benzer sıkıntılarını bir çile doldurmuşçasına geçiren V. Murad'ın en sonunda huzura ermesinde etken bir olgu olarak değerlendirmeye itti; ikinci perdenin sonlarına doğru gelen Mevlevilerin diriliş sahnesi d'Adelburg'un partiyonunda sanki böyle bir an için yazılmış bir müzikle de tabii bir şekilde

bütünleşti.

Balenin şuurdan kâğıda dökülmesinin ardından ortaya çıkan bütün sahneler üzerinde eserin koreografisini gerçekleştiren Armağan Davran ve Volkan Ersoy ile birlikte ham bir malzemeye şekil verip yoğururcasına ortak çalışmalar yaptık. Stüdyolarında hazırlık yaparken koreografilerinin ilk adımlarını gördüğüm anda yaşadığım o ilk heyecanı herhalde hiçbir zaman unutmam mümkün olamayacaktır diye düşünüyorum. Eserin partiyonunu ise, arkadaşım Eyüp Sabri Çarmıklı'nın desteği olmasaydı, İngiltere'deki evimde uzun bir araştırma ve hazırlık sürecinden sonra hazırlamam mümkün olamazdı. Kendisine ve bu eserin oluşumunda emeği geçen herkese son derece müteşekkirim.

Bu satırları kaleme alırken, Çırağan Kempinski'nin Kültür Ataşesi Ayşe Sipahioğlu'nun pek çok kere davetlisi olarak sarayı ziyaret edip bale projesinin geçirdiği safhaları coşkuyla karşılıklı paylaştıktan sonra bir defasında, doğum günümde, akşam vakti tek başıma rihtımdaki o anısal kapının altında durup sonradan balenin afişinde yerini alacak olan o tek kare yalın kapı fotoğrafını çektiğimi ve aynı an elimde Savaş Camgöz'ün hazırladığı ve şu an karşımdaki ampir kütüphanemin içinde duran o rihtım kapısının strafordan yapıma maketini tuttuğumu hatırlıyorum. Bütün bu hisler balenin hazırlık aşamasında Ankara-Londra arasında mekik dokurken yaptığım seyahatlerden bir tanesinde uçakta Oscar Wilde'm *The Portrait of Mr. W. H.* adlı hikâyesini okurken altını çizdiğim şu satırları bana anımsatıyor: "Bütün sanat bir yerde bir tür tiyatro oyunu oynamak gibidir; insanın kendi kişiliğini gerçek hayatın kısıtlamalarından, ona tuzak kuran kazalardan uzak bir hayâl âleminde canlandırmasıdır". Ne kadar da doğru diye düşünüyorum kendi kendime... A

* Çırağan Sarayı'nın anısal rihtım kapısı.